

• Literair •

A beautiful green beetle

Het leven en werk van Jane Ellen Harrison, deel 1

In mijn kleine serie *Gelehrten-geschichte* sta ik stil bij, of beter, probeer ik mee te lopen met een beroemde vrouw: ik heb het beloofd, een vrouw naast de verschillende mannen die de revue reeds gepasseerd zijn. Belofte maakt schuld. De keus was snel gemaakt: beroemde vrouwen in de *Altertumswissenschaft* van de late negentiende en vroege twintigste eeuw (mijn jachtgebied) zijn schaars; Jane Harrison is dus een van de weinigen, maar tevens een hele grote, en wel een die ik al lange tijd kende en waardeerde. De uitwerking van het een en ander kostte meer hoofdbreken: ik wilde namelijk Harrison's 'vrouwzijn' niet uit de weg gaan. Maar wanneer je over dat vrouwzijn spreekt, dan krijg je allicht problemen. Waar je ook over schrijft: over een vrouwelijke kant aan haar wetenschapsbeoefening, over haar seksuele relaties, enzovoort, altijd is de volgende kritiek te verwachten uit meer of minder feministisch geïnspireerde hoek: waarom moet dat er bij? Hebben we dan in je eerdere stukjes gehoord dat Liddells werk aan zijn woordenboek typisch mannelijke trekjes vertoonde? Hebben we dan iets vernomen over de seksuele voor- of afkeuren van Sayce? Die tegenwerpingen zijn niet helemaal onterecht (zij het dat een vrouw wel op die manier over een andere vrouw schijnt te mogen schrijven). En toch, een steriel stukje over de merites van Harrison's werk is niet voldoende. Ik vertel dus meer dan dat. Zij is dan ook iemand bij wie het persoonlijk leven veel sterker ingrijpt in het wetenschappelijk werk dan bij de eerder beschreven heren het geval is, tenzij natuurlijk ook dat idee weer een gevolg is van nare masculiene vooroordelen. Let wel: ik beweer niet, en geloof niet, dat wetenschappers van het vrouwelijk geslacht per definitie anders zijn, anders denken of andersoortig werk produceren dan hun mannelijke soortgenoten (maar nu stoot ik weer een andere categorie feministes voor het hoofd). Ik beweer alleen dat voor sommige vrouwelijke wetenschappers kan gelden, dat hun vrouwzijn een factor van betekenis vormt. Dat is zeker het geval onder

specifieke omstandigheden: Harrisons positie als één van de eerste vrouwen binnen het Engelse establishment is zo'n specifieke omstandigheid.

Momenteel is Jane Harrison enigszins *en vogue* bij moderne historici en biografen: het is immers een vrouw, in een voor vrouwen belangwekkend tijdsgewricht. In 1988 verscheen zelfs een omvangrijke biografie, van de hand van Sandra J. Peacock, fraai gedocumenteerd, maar met veel te veel onverteerbaar Freudiaans gedoe. Ook *Altertumswissenschaftler* zijn trouwens weer wat meer in haar werk geïnteresseerd geraakt: verschillende van haar gedachten sluiten aan op recente benaderingen. Zo mag de grote godsdiensthistoricus Walter Burkert graag naar haar verwijzen. In de jaren vijftig en zestig was Harrison echter min of meer vergeten: daar werd toentertijd als verklaring voor gegeven, dat zij een grote rol had gespeeld als leraar, een faam die niet in grote kring bekend wordt en blijft, en als wegbereider die als eerste nog ongebaande paden betreedt, daarbij natuurlijk fouten maakt en uiteindelijk minder roem oogst dan de tweede generatie. Iets vergelijkbaars heb ik in mijn vorige FRONS-biografie gesuggereerd in het geval van Archibald Henry Sayce. Maar ondanks relatieve vergetelheid werd Harrison toch veel vaker dan Sayce met ere genoemd: zo verschillende mensen als de beroemde archeologe Gisela Richter en de al even befaamde componist Michael Tippitt noemen haar als hun inspirator. Alles bijeen niet een populariteitsscore die veel mensen, laat staan zij die werkzaam zijn op het vlak van de Oudheid, ten deel valt ruim zestig jaar na hun dood. Wat is er zo bijzonder aan Jane Harrison?

Jane Harrison werd geboren op de 9de september 1850 in Cottingham, nabij Hull in Yorkshire, als de derde dochter van Charles Harrison, houthandelaar, en Elizabeth Hawksley Nelson, geboortig uit een oude familie van grondbezitters in Lincolnshire. Een maand na haar geboorte stierf haar moeder aan complicaties voortvloeiend uit de baring, en haar verzorging en opvoeding werden in handen gegeven van een tante, Aunt Harriet, en een reeks van voedsters, kindermisjes en gouvernantes. Eén van deze gouvernantes, Gemimi Meredith, naar verluidt een opvallende donkere schoonheid, wist de weduwnaar Harrison tot een huwelijk te bewegen, en werd aldus Jane's stiefmoeder. Geen echt boze stiefmoeder, maar een strenge vrouw uit een strict Evangelisch milieu, en door de drie

dochters Harrison toch als een ongewenste indringster beschouwd. Tot 1868 werd Jane thuis, in Yorkshire en Wales, opgevoed en geschoold, zoals voor meisjes gebruikelijk. Dat gebeurde wel met enige degelijkheid, en we horen over Latijn, Grieks en Duits (alles met een religieus doel en niet vanwege het 'dear delight of learning for learning's sake', zoals Jane dat later noemde). Jane vertoonde rebels en onafhankelijk gedrag, gedeeltelijk te verklaren als het wederstreven van haar stiefmoeder, maar toch ook gevolg van aangeboren intellectuele aspiraties en vrijheidszin. Dat zijn zaken die mogelijk wel in de familie zaten: zij had een tante met een voorliefde voor de jacht en de amateurfotografie, geen normale bezigheden voor de upper-middle-class vrouw in het Victoriaanse Engeland, en ooms met intellectuele liefhebberijen. In 1868 werd Jane, min of meer bij wijze van isolatiestraf, maar door haar in stilte toegejuicht, naar Cheltenham College gestuurd. Dit was een 'finishing school for young ladies', waar zij de laatste *polish* meekregen om optimale echtgenotes te worden. Overigens zijn er klachten bewaard gebleven van ouders en verwanten die meenden dat Cheltenham College dat doel uit het oog verloor en teveel tijd besteedde aan het leren van onnutte zaken in plaats van aan noodzakelijke vaardigheden als tafelschikken en gevogelte aansnijden. We mogen dus aannemen dat Jane daar werkelijk iets bijleerde.

Vanaf 1868 begon de victorie. Weliswaar volgde na het vertrek van Cheltenham in 1870 een intermezzo van enkele jaren, waarin Jane mogelijk optrad als huisleraar voor haar talrijke halfzusjes en halfbroertjes. Maar ook reisde zij herhaaldelijk op het Continent, ondermeer naar Nederland, dankzij een erfenis die haar in het bezit van eigen middelen stelde, en werkte aan haar eigen ontwikkeling. In 1874 nam zij deel aan de Cambridge Higher Local Examination, en dat leverde een scholarship op voor Newnham College, het tweede vrouwen-college van Cambridge. Kennelijk stond haar familie haar toe dat aan te nemen, en Jane toog naar Cambridge. Zij kan hiermee model staan voor de sociale veranderingen in het laat-Victoriaanse Engeland. Jane is een vrouw, upper-middle-class en een provinciaal, drie kwalijke dingen die elkaar onderling versterken (een provinciaal is erg, een vrouwelijke provinciaal veel erger, enzovoort) en fnuikend kunnen zijn voor een negentiende-eeuwse carrière, en zij weet desondanks op te stijgen tot het universitaire milieu. Belangrijkste voorwaarde was natuurlijk de creatie van kansen voor vrouwen in het hoger

onderwijs: in 1870 was Cambridge begonnen met aparte colleges voor vrouwen en in 1873 kregen vrouwen toegang tot de colleges van de mannen.

Reeds in 1869 en 1871 waren *colleges* ingericht: Girton en Newnham. Dat was niet alleen nodig omdat de vrouwen moesten wonen (gemengd was natuurlijk *out of the question*), maar ook omdat het een *gemeenschap* opleverde waar vrouwen zich met elkaar in konden terugtrekken, een *gemeenschap* die bevrijding schonk uit de knellende banden van het middenklasse gezin. Mijn gedachten gingen in de richting van een klooster: ook dat heeft vrouwen een dergelijke mogelijkheid geboden, ook daar zien we voorbeelden van intellectuele ontplooiing. Jane Harrison dacht in dezelfde richting, zie het volgende zinnetje: 'If I had been rich, I should have founded a learned community for women, with vows of consecration and a beautiful rule and habit'. Overigens moeten we die 'geloften' niet in Christelijke zin opvatten: toen Jane zich in Newnham los kon maken van haar familie, ging ook het Christendom overboord. In haar latere brieven komt 'Xtian' ('Christian') alleen voor als een licht-cynische, tot zeer negatieve aanduiding (e.g.: 'humility... a low, bad, self-conscious, Xtian word'). Laat in haar leven, op veel punten kalmer en milder oordelend, komt zij niet verder dan een schoorvoetend 'I suppose I believe in God, worse luck'. Jane had zich vrijgevochten en beantwoordde niet langer aan het verwachtingspatroon van de gemiddelde degelijke Victoriaan. Zo was zij vanaf een vroeg stadium vertrouwd met tabak en alcohol, terwijl in latere levensfasen zelfs een zekere onmatigheid, zo niet verslaving binnensloep. Bertrand Russell, de filosoof, schreef in zijn *privé-dagboek* dat Harrison 'was envied for her power of enduring excess in whisky and cigarettes'.

Vijf jaar studeerde Jane Harrison in Cambridge, om in 1879 haar examen in de klassieken te behalen. Zij eindigde als tweede in de *honours list*, een feit dat ze slechts moeilijk heeft kunnen verwerken: ze wilde eerste zijn. Overigens was deze uitslag onofficieel: pas in 1881 kregen vrouwen formeel toegang tot de examens, waarmee echter ook toen alleen een *certificate* te behalen was, geen academische graad (dat duurde in Cambridge tot 1949, hoewel Oxford al in 1919 overstag ging). De onconventionele Harrison werd gepasseerd voor een baan als *lecturer*, en zocht haar heil in Londen, waar zij een studie archeologie aanving onder

Sir Charles Newton, in het British Museum. Zij voorzag in haar levensonderhoud door vanaf 1880 gedurende vele jaren lezingen over klassieke kunst te geven, in het British Museum en op jongensscholen. Dat laatste werd als erg gedurfd beschouwd, en levert ook een aardige anecdote op over één van haar optredens op een *public school*:

One of the masters asked a very small Winchester 'man', if he had liked the lecture. "Not the lecture", he said candidly, "but I liked the lady; she was like a beautiful green beetle"

Jane's lezingen waren spannende, theatrale affaires, waarbij zij optrad in een blauw-groen satijnen avondjurk, glanzend in het licht van de toverlantaarn met behulp waarvan zij, voor de jaren tachtig van de vorige eeuw heel vooruitstrevend, haar betoog van rijkelijke illustraties voorzag. Zulke sprekers waren op een Victoriaanse jongensschool geen dagelijks werk!

Ondertussen reisde zij veel, door heel Europa, maar vooral ook naar Griekenland, en leerde vele grootheden in de archeologie kennen, met name Duitsers. Zij was vooral gecharmeerd van Wilhelm Dörpfeld, zeg maar de opvolger van Heinrich Schliemann, en hij van haar. Zij schrijft aardig over verschillende expedities met *Avtos*, 'De Baas', i.e. Dörpfeld. In deze jaren begon zij ook te publiceren: in 1882 *Myths of the Odyssey in art and literature* en in 1885 *Introductory studies in Greek art*. In 1887 volgt een zeer belangrijk moment in haar carrière. Haar werk was tot op dat moment voor een groot deel van een behoudend kunsthistorische aard, dat wil zeggen vrijwel exclusief gericht op de kunst van de vijfde en vierde eeuw v. Chr., en sterk esthetiserend. Maar onder invloed van de wetenschapper D.S. MacColl, die haar met zijn kritiek op haar lezingen en haar boeken in een diepe identiteitscrisis stortte, sloeg zij nieuwe wegen in. Die nieuwe wegen impliceerden een andere, veel strictere aanpak en vooral andere onderwerpen: Jane Harrison ging zich geheel richten op de Griekse religie, in haar eigen woorden, op '*mythology and religion and origines*', dus mythen, riten en de oorsprong van dat alles. Dat wordt al duidelijk in 1890 in *The mythology and monuments of ancient Athens*, een commentaar

op het eerste boek van Pausanias, en in 1896 in *Greek vase paintings*, een co-productie met MacColl.

De ware resultaten van haar 'beking' tot het 'primitieve Griekenland' zouden echter een paar jaar later volgen. Maar reeds werd zij alom gewaardeerd voor haar werk, vooral voor het Pausanias-commentaar, in ruime kring bekend en op reis in Attika gehanteerd als de 'Blue Jane'. Zij verwierf eredictoraten van Aberdeen en Durham en werd in 1896 corresponderend lid van het Archeologisch Instituut in Berlijn. Toch werd haar sollicitatie naar de positie van Yates Professor of Archaeology aan University College, Londen, afgewezen, ondanks de aanbevelingen van de befaamde mensen als Richard Jebb, Walter Leaf, Wilhelm Dörpfeld, Ernst Curtius, en vele anderen. Men kon kennelijk de gedachte van een vrouw op een dergelijke post nog niet aan. Desalniettemin zou zij haar verdere werk verrichten in een academisch milieu: zij keerde terug naar Cambridge, waar zij in 1898 aan Newnham College tot lecturer in klassieke archeologie benoemd werd. Bijna vijftig jaar oud begon Jane Harrison iets dat gerust een tweede jeugd genoemd mag worden.

(wordt vervolgd)

Frits Naerebout